

Міністерство освіти і науки України

In association with

**Англійська мова
спеціального вжитку в Україні
(ESP)**

Допроєктне дослідження

Київ 2004

УДК 811.111+371.214

А 64

ББК 81.432.1

Англійська мова спеціального вжитку в Україні (ESP). Допроєктне дослідження. – К.: Ленвіт, 2004. – 124 с.

ББК 81.432.1

Колектив авторів: Астаніна Наталія
Бакаєва Галина
Беляєва Ірина
Бойко Алла
Борисенко Оксана
Зуєнок Ірина
Іваніщева Вікторія
Клименко Людмила
Козимирська Тетяна
Кострицька Світлана
Скрипник Тетяна
Тодорова Наталія
Філіпова Ніна
Ходцева Алла
Черкашина Надія
Шевченко Ірина

ТОВ "Видавництво «Ленвіт»"

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 743 від 24.12.2001 р.*

© Британська Рада в Україні, 2004
© Оформлення «Ленвіт», 2004

Здано в набір 10.03.2004. Підписано до друку 25.03.2004. Формат 70x108/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Умовно-друк. арк. 10.85. Обл.-вид. арк. 13,1.
Наклад 400. Зам. №
«Ленвіт», 03680, м. Київ, вул. Червоноармійська 73, к. 14.

1 ВСТУП.....	8
1.1 Цілі допроектного дослідження в Україні	8
1.2 Завдання допроектного дослідження.....	8
1.3 Склад робочої групи	8
1.4 План виконання	9
1.5 Відбір вищих навчальних закладів для збору даних.....	9
1.6 Аналіз зацікавлених сторін	10
1.7 Методологія допроектного дослідження.....	11
2 СУЧАСНИЙ СТАН ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОГО ВЖИТКУ В УКРАЇНІ: ПАРАМЕТРИ.....	12
2.1 Реформування національної освіти.....	12
2.2 Управління вищою освітою.....	14
2.3 Стандартизація вищої освіти	14
2.4 Підготовка викладачів англійської мови на Україні.....	15
2.4.1 Вищі навчальні заклади, які готують викладачів англійської мови	16
2.4.2 Державні стандарти з підготовки викладачів англійської мови	16
2.5 Діючі навчальні програми з англійської мови у ВНЗ України	16
2.6 Мова навчання	16
2.7 Висновки	17
3 СТАН ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОГО ВЖИТКУ В УКРАЇНІ: ПРАКТИКА	18
3.1 Методологія дослідження	18
3.2 Цілі навчання англійської мови спеціального вжитку	18
3.3 Структура курсу англійської мови спеціального вжитку	19
3.4 Зміст курсу з англійської мови спеціального вжитку.....	20
3.5 Методологія на заняттях з англійської мови спеціального вжитку	21
3.6 Навчальні матеріали	23
3.7 Система контролю.....	24
3.7.1 Вступні іспити	24
3.7.2 Вхідний контроль	25
3.7.3 Поточний контроль	25
3.7.4 Підсумковий контроль.....	25
3.8 Рівень володіння англійською мовою студентів-випускників.....	26

3.9	Надійність методів дослідження та їх обмеженість.....	28
3.10	Висновки.....	29
4	СТАН ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОГО ВЖИТКУ В УКРАЇНІ: СТАВЛЕННЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН	30
4.1	Методологія дослідження	30
4.2	Професійна компетенція викладачів англійської мови спеціального вжитку.....	31
4.3	Процес вивчення і викладання мови.....	35
4.3.1	Рівні володіння мовою студентами, що вивчають англійську спеціального вжитку	35
4.3.2	Методика викладання англійської мови спеціального вжитку	38
4.3.3	Матеріали для вивчення англійської мови спеціального вжитку	44
4.3.4	Організація курсу „Англійська мова спеціального вжитку”.....	57
4.4	Контроль і оцінювання	60
4.4.1	Вступні іспити	60
4.4.2	Поточний і підсумковий контроль	62
4.5	Висновки.....	70
5	АНАЛІЗ ПОТРЕБ	72
5.1	Методика дослідження	72
5.2	Вимоги ринку праці.....	72
5.3	Навчальні потреби.....	75
5.4	Висновки.....	78
6	ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ТИПОВОЇ ПРОГРАМИ.....	79
6.1	Головні принципи програми.....	79
6.2	Важливі особливості нової програми	82
6.3	Пропозиції щодо змісту типової Національної програми	84
6.4	Результати навчання.....	84
6.5	Методика	85
6.6	Користь та ймовірні ризики для зацікавлених сторін.....	86
6.7	Управління процесом змін та сталий розвиток.....	90
6.8	Наслідки та вплив впровадження національної типової програми англійської мови спеціального вжитку.....	91
6.9	Оцінювання	92
	ГЛОСАРІЙ	93
	APPENDIX A: WORK BREAKDOWN MATRIX (2003)	98

APPENDIX B: COMMON REFERENCE LEVELS: GLOBAL SCALE 99

APPENDIX C: LIST OF CURRICULAR AND SYLLABUSES ANALYSED 100

APPENDIX D: CASE STUDY. ENGLISH AS A MEDIUM OF INSTRUCTION..... 102

APPENDIX E: OBSERVATION SHEET SAMPLE 103

APPENDIX F: IELTS SPECIMEN MATERIALS 104

APPENDIX G: COMMON REFERENCE LEVELS: SELF-ASSESSMENT GRID 105

APPENDIX H: FOCUSED CV 106

APPENDIX I: QUESTIONNAIRE FOR LEARNERS 107

APPENDIX J: QUESTIONNAIRE FOR YOUNG SPECIALISTS 110

APPENDIX K: QUESTIONNAIRE FOR TEACHERS..... 113

APPENDIX L: QUESTIONNAIRE FOR UNIVERSITY ADMINISTRATORS 118

APPENDIX M: QUESTIONNAIRE FOR EMPLOYERS 120

**APPENDIX N: A STRUCTURED INTERVIEW WITH THE PROJECT TEAM MEMBERS
ON COURSE ORGANISATION 122**

APPENDIX O: ADDITIONAL QUESTIONNAIRE..... 123

APPENDIX P: QUESTIONNAIRE FOR SUBJECT TEACHERS..... 125

Завдячення

Ми висловлюємо подяку нашим колегам-викладачам, адміністраторам, студентам і працедавцям за терпіння та допомогу у зборі даних, представлених у цьому дослідженні.

Ми вдячні Тоні Лаксону, консультанту проекту, за його внесок в розробку методів дослідження та підтримку на початкових етапах роботи. Також дякуємо за співпрацю Софії Ніколаєвій, завідувачій кафедрою методики Київського державного лінгвістичного університету, за її методичні вказівки та цінні пропозиції з ключових питань допроектного дослідження.

Ми висловлюємо особливу подяку Британській Раді в Україні та її директору Ліліані Біглоу за розуміння й підтримку, завдяки яким здійснення цього проекту стало можливим. Наша особиста подяка адресована менеджеру проекту Олені Горшеньовій, та координатору проекту Олександрі Шаленку, за їхню безмежну допомогу й підтримку впродовж усього проекту.

Хочемо висловити велику подяку Роду Болайто, заступнику декана факультету міжнародної освіти, та Майку Сколі, чий високо професійні поради та прискіплива увага надали можливість довести допроектне дослідження до успішного завершення. Слова вдячності адресуємо також їхнім колегам з факультету міжнародної освіти коледжу св. Марка та св. Джона, що в Плімуті.

Робоче резюме

Результати дослідження

Завдяки аналізу сучасного стану справ у викладанні та вивченні англійської мови спеціального вжитку та через здійснення оцінки англійської мови спеціального вжитку в Україні, у допроектному дослідженні було отримано наступні результати:

- вища освіта зазнає змін відповідно до процесів європейської інтеграції, що підтримуються урядом України та Міністерством освіти й науки;
- національна політика в галузі викладання/вивчення іноземних мов зазнала значних позитивних змін. Однак, викладанню англійської мови спеціального вжитку надається недостатньо уваги;
- відсутність в Україні національної типової програми з англійської мови спеціального вжитку призводить до недостатньої узгодженості між робочими програмами вищих навчальних закладів з точки зору їх структури і змісту;
- причиною розриву між цільовим станом справ (на ринку праці) та існуючим рівнем володіння мовою спеціалістами є відсутність загальноприйнятих критеріїв щодо змісту, методології, організації курсу, оцінювання результатів вивчення стосовно міжнародних стандартів.

Рекомендації

Спираючись на ці висновки, робоча група допроектного дослідження рекомендує:

- спрямувати викладання та вивчення англійської мови спеціального вжитку на цільову ситуацію (ринок праці) та потреби навчання (вимоги щодо рівня володіння мовою студентами під час навчання у вищих навчальних закладах);
- побудувати національну типову програму з англійської мови спеціального вжитку на основі принципів інтернаціоналізму, плюрилінгвізму, демократії та рівноправності, інновацій, гнучкості, варіативності, інтеграції, доречності, навчання впродовж усього життя та з дотриманням принципу самоуправління;
- створити національну типову програму з англійської мови спеціального вжитку, яка буде інноваційною за змістом (циклічний модульний формат, узгодженість зі спеціалізацією студентів), за методологією (зокрема, акцент на інтеграцію навичок, підхід, зорієнтований на вивчення), за результатами вивчення (включаючи самоконтроль, введення мовного портфеля);
- надати викладачам англійської мови спеціального вжитку можливість підвищувати свою кваліфікацію відповідно до вимог нової типової програми у закладах післядипломної освіти;
- привернути увагу усіх зацікавлених сторін до позитивних результатів такого підходу, як це визначено у Розділі 6;
- сприяти формуванню позитивного ставлення щодо доцільності нової типової програми з метою її швидкого ухвалення на загальнодержавному рівні та на рівні окремих навчальних закладів.

У допроектному дослідженні визначається, що розробка і введення національної типової програми з англійської мови спеціального вжитку в Україні призведе до суттєвих змін у викладанні та вивченні англійської мови спеціального вжитку, що відповідатиме міжнародним стандартам.

1 Вступ

1.1 Цілі допроектного дослідження в Україні

Робоча група разом зі спеціалістами з Великої Британії визначила основні цілі допроектного дослідження, якими є:

- проаналізувати сучасний стан викладання, вивчення та оцінювання англійської мови спеціального вжитку (професійного спрямування) у вищих навчальних закладах України та визначити, наскільки цей стан відповідає вимогам реформи національної системи освіти, потребам студентів та суспільства в цілому
- на базі результатів допроектного дослідження сформулювати пропозиції щодо створення державної програми з англійської мови спеціального вжитку.

1.2 Завдання допроектного дослідження

Робоча група разом з британськими консультантами визначила такі головні завдання допроектного дослідження:

- описати поточний стан англійської мови спеціального вжитку в Україні: державні стандарти освіти та нормативну базу;
- проаналізувати викладання та вивчення англійської мови спеціального вжитку, робочі програми (цілі та зміст), методи та засоби навчання, навчальні матеріали та критерії оцінювання і визначити їх сильні та слабкі місця;
- визначити академічні та професійні потреби студентів та ступінь відповідності цим потребам існуючих курсів з англійської мови спеціального вжитку;
- з'ясувати та проаналізувати бачення основних зацікавлених сторін, їх готовність та бажання сприймати і втілювати зміни у навчанні й вивченні оцінюванні англійської мови спеціального вжитку, розробці робочих програм та матеріалів, а також наданню оцінки стану справ;
- підготувати основні напрямки для розробки національної програми з англійської мови спеціального вжитку та визначити потенційні переваги, можливості, ризики й загрози у контексті введення цієї програми.

1.3 Склад робочої групи

Для проведення допроектного дослідження була сформована група викладачів англійської мови спеціального вжитку вищих навчальних закладів України. При формуванні команди до уваги бралися такі фактори: представництво регіонів, спеціалізація та досвід

До складу команди увійшли представники ведучих національних державних та приватних університетів:

Астаніна Наталія	Український національний транспортний університет, старший викладач
Бакаєва Галина	Донецький національний університет, доцент, кандидат філологічних наук
Біляєва Ірина	Харківський національний університет, доцент, кандидат філологічних наук
Бойко Алла	Технологічний університет Поділля, старший викладач
Борисенко Оксана	Донецький національний університет, доцент, кандидат філологічних наук
Іваніщева Вікторія	Київський міжнародний університет, доцент
Зуєнок Ірина	Національна гірничо-академія, старший викладач

Кліменко Людмила	Київський міжнародний університет, доцент
Козимирська Тетяна	Український державний морський технічний університет, доцент, кандидат філологічних наук
Кострицька Світлана	Національна гірнична академія, доцент
Птіцина Тетяна	Донецький національний технічний університет, асистент
Сидоренко Олена	Технологічний університет Поділля, старший викладач
Скрипник Тетяна	Харківський національний університет, старший викладач
Тодорова Наталія	Донецький національний технічний університет, доцент, кандидат філологічних наук
Філіпова Ніна	Український державний морський технічний університет, професор, кандидат філологічних наук
Ходцева Алла	Українська академія банківської справи, доцент, кандидат педагогічних наук
Черкашина Надія	Харківський національний університет, старший викладач
Шевченко Ірина	Харківський національний університет, професор, доктор філологічних наук

1.4 План виконання

Допроєктне дослідження було ініційоване Міністерством освіти та науки України і Британською Радою в Україні.

У грудні 2002 року Британська Рада в Україні запросила викладачів англійської мови спеціального вжитку з вищих навчальних закладів для участі в обговоренні поточного стану справ з викладанням англійської мови та для з'ясування думок щодо ініціативи впровадження проекту. На грудневому 2002 року засіданні Ініціативи Міністерства освіти та науки України і Британської Ради було підтримано. Було також прийнято рішення розпочати дослідження. Учасники засідання з'ясували цілі, завдання та зміст допроєктного дослідження і визначили процедури його реалізації. На цьому етапі було також проведено багато заходів з метою розбудови духу співпраці, що спонукало кожного з учасників до обміркування своєї власної ролі та ролі команди у процесі впровадження проекту. Особливу увагу було зосереджено на виявленні зацікавлених сторін, аналізі їх поглядів та сподівань, щоб потім їх можна було належним чином представити у даних дослідження.

На засіданнях у січні та березні 2003 року, що проводилися консультантами допроєктного дослідження та ключовими професіоналами в окремих сферах викладання англійської мови спеціального вжитку Софією Ніколаєвою та Родом Болайто, основну увагу було зосереджено на методологічних та науково-дослідних засадах допроєктного дослідження.

Інші стадії розробки проекту представлені в таблиці щодо етапів виконання робіт у Додатку А.

1.5 Відбір вищих навчальних закладів для збору даних

Вищі навчальні заклади відбиралися, щоб забезпечити репрезентативність технічних та класичних університетів в Україні. Критеріями цього відбору слугували:

- загальна кількість студентів;
- тип університету;
- бажання приймати участь у допроєктному дослідженні;
- кваліфікація викладачів англійської мови.

Таким чином, дев'ять вищих навчальних закладів України надали дані для дослідження:

Донецький національний університет
 Донецький національний технічний університет
 Київський міжнародний університет
 Національна гірнича академія
 Українська академія банківської справи
 Український державний морський технічний університет
 Український національний транспортний університет
 Технологічний університет Поділля
 Харківський національний університет.

1.6 Аналіз зацікавлених сторін

З метою виявлення інтересів, потреб та впливу різних груп учасників, залучених до проекту або тих, для кого він має значення, робоча група виявила дві категорії зацікавлених сторін. Групи учасників чи особи, які безпосередньо виграють від проекту, далі будуть називатися *первинними зацікавленими сторонами*, а ті, що є важливими для реалізації проекту або ж отримують непряму користь від нього, будуть називатися *вторинними зацікавленими сторонами*.

У таблиці 1 представлені первинні та вторинні зацікавлені сторони, а також їх інтереси / сподівання відповідно до визначення робочої групи допроектного дослідження.

Таблиця 1. Аналіз зацікавлених сторін

Зацікавлені сторони	Інтереси / сподівання
Первинні сторони (об'єкти впливу)	
Студенти, бакалаври різних спеціальностей	Покращення можливостей для оволодіння англійською мовою загального та академічного вжитку і навичок для продовження навчання в університетах України та за її межами
Спеціалісти, магістри та аспіранти, для яких англійська не є спеціальністю	Відповідна професійна кваліфікація, кращі перспективи працевлаштування
Члени робочої групи проекту	Вдосконалення навичок та кваліфікації, професійне зростання
Викладачі англійської мови спеціального вжитку	Вдосконалення навичок, кваліфікації, просування по службі, гарантія зайнятості
Вторинні сторони (об'єкти впливу, але не безпосередні бенефіціари)	
Управлінці системи освіти	Покращення можливостей поповнити штат англійськомовними викладачами
Міністерство освіти та науки	Розробка національних стандартів з англійської мови спеціального вжитку у відповідності з європейськими стандартами
Ректори та проректори (представники навчальних закладів та факультетів)	Виконання освітянської місії в Україні: підвищення престижу факультетів, кафедр, тощо
Потенційні роботодавці	Бізнесові інтереси: приймати на роботу висококваліфікованих спеціалістів, які професійно володіють англійською мовою, підвищити конкурентоспроможність та продуктивність

Британська Рада	Професійний інтерес: значною мірою впливати на розробку національної програми з англійської мови спеціального вжитку; єднати людей з творчими ідеями та навчальними можливостями
Партнери з Великої Британії	Дослідницькі інтереси: можливості розвивати компетенцію та досвід, покращити розуміння проблем англійської мови спеціального вжитку в Європі та у світі, Фінансові інтереси

1.7 Методологія допроектного дослідження

З метою збору даних для виконання завдань допроектного дослідження, а саме для з'ясування поточного стану справ з викладанням, вивченням та оцінюванням англійської мови спеціального вжитку в Україні (зосереджуючи при цьому увагу на ступені задоволення зацікавлених сторін та їхньому ставленні до поточного стану справ у цій сфері в Україні, та з урахуванням необхідності змін), було використано наступні методи дослідження:

- аналіз правової бази системи освіти, національних стандартів та існуючих робочих програм;
- анкетування студентів, молодих спеціалістів, викладачів англійської мови спеціального вжитку, адміністраторів та працедавців;
- відвідування практичних занять з англійської мови спеціального вжитку;
- тестування рівня володіння англійською мовою студентів;
- інтерв'ю.

Було розглянуто наступні документи:

- Закон про Освіту, 1991 (з доповненнями, затвердженими у 1996 році)
- Закон про вищу освіту, 2002 р.
- Національна доктрина розвитку освіти в XXI столітті, 2001 р.
- Постанова Кабінету Міністрів України про освітньо-кваліфікаційні рівні № 65, 1998 р.
- Постанова Кабінету Міністрів України про державні стандарти в галузі вищої освіти №1247, 1998 р.
- Конвенція про визнання кваліфікаційних рівнів вищої освіти у Європейському регіоні, Лісабон, 1997 р.
- Робочі документи Європейської Комісії: Сприяння вивченню мов та лінгвістичному розмаїттю, Брюссель, 2002 р.
- Загальноєвропейські рамкові рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання, 2001 р.
- Спільна Декларація міністрів освіти Європи: Європейська зона вищої освіти, Болонья, червень 1999 р.
- Послання від Європейської Комісії: Роль університетів у Європі знань, Брюссель, 2003 р.
- Спільна Декларація про гармонізацію системи європейської вищої освіти, Париж, 1998 р.

2 Сучасний стан викладання англійської мови спеціального вжитку в Україні: параметри

За останні кілька років в усіх сферах життя відбулися великі зміни. Завдяки новітнім технологіям відстані зведено до мінімуму, культурні розбіжності стають дедалі менш важливими, а різноманітні політичні та економічні процеси об'єднують народи й нації. Завдяки останнім досягненням у процесі об'єднання Європи створено реальні умови для подальшого соціального та людського розвитку, що дедалі більш стає конкретною та доречною реальністю не тільки для Європейського Союзу та його громадян, але й для усіх європейських країн.

Сорбонська (Париж, 1998) та Болонська (Болонья, 1999) Декларації проголосили створення єдиного Європейського освітнього простору, в якому національні ідентичності та спільні інтереси можуть взаємодіяти та зміцнюватись на користь Європи, її студентів та громадян взагалі. Отже, виникла нова та нагальна потреба у поліпшенні мовної компетенції, розроблено нові підходи до навчання та вивчення мов, а уряди різних країн узяли на себе нові зобов'язання. Європейська Комісія визначила головні напрямки дій щодо мовної освіти (Брюссель, 2002):

- покращення і поширення практики вивчення мов упродовж усього життя людини;
- підвищення ефективності мовної освіти;
- створення сприятливих умов для вивчення сучасних мов.

Україна не може нехтувати політичним і культурним значенням цих подій та стояти осторонь від загальних інтеграційних тенденцій у європейській системі освіти. Визнання переваг, що виникають завдяки інтеграції до європейських освітніх структур, та приведення національних стандартів у галузі освіти у відповідність з європейськими сприятиме зближенню української і європейських культур та розширить можливості для професійного й академічного зростання випускникам українських вищих навчальних закладів. Україна підписала і ратифікувала Лісабонську Конвенцію Ради Європи та ЮНЕСКО "Про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в Європейському регіоні" і пране приєднатися до Болонського процесу.

З цією метою розроблено реформу національної освіти в Україні і започатковано її втілення.

2.1 Реформування національної освіти

Національна реформа освіти, започаткована Законом про освіту 1991 року, визначає цілі та завдання розвитку системи освіти в Україні взагалі та вищої освіти зокрема.

Оскільки це допроектне дослідження стосується в основному проблем вищої освіти, основна увага у звіті буде зосереджена на тих змінах, які несе реформа освіти саме у цю сферу.

Деякими основними принципами національної політики щодо вищої освіти є:

- інтеграція до світової систем вищої освіти, зберігаючи та примножуючи при цьому традиційно сильні сторони вищих навчальних закладів України;
- вільний доступ на конкурсній основі до вищої освіти;
- навчання впродовж усього життя людини.¹

Головним пріоритетом реформи при втіленні цих принципів є якісна еволюція нашої національної системи освіти задля того, щоб стати гідним партнером європейського та світового співтовариства. Очікується, що завдяки інноваційним освітнім концепціям, сучасним та ефективним технологіям, а також методологічним знахідкам, у національній системі освіти будуть створені можливості для задоволення сьогоденних соціальних та

¹ Закон про вищу освіту, 2002 рік

економічних потреб народу, і що це сприятиме переходу до соціально-орієнтованого та швидкоплинного економічного середовища.

Уряд України разом з Міністерством освіти та науки України напрацював належну нормативно-правову базу національної системи освіти з тим, щоб дозволити останній піднятися до рівня провідних європейських держав. Закон України 1996 року "Про освіту", Указ Президента України "Основні напрями реформування вищої освіти", Закон 2002 року "Про вищу освіту", а також багато інших державних нормативно-правових актів визначили головні принципи реформи, де якість національної освіти має найважливіше значення.

У Законі 1996 року "Про освіту" підкреслено необхідність розбудови національної структури вищої освіти України у відповідності з рекомендаціями ЮНЕСКО, Ради Європи та інших міжнародних організацій. У Законі 2002 року "Про вищу освіту" далі конкретизовано національну структуру вищої освіти. До цієї системи зараз належать вищі навчальні заклади та науково-дослідницькі установи, центральні та місцеві органи виконавчої влади, що відповідають за управління вищою освітою, а також органи місцевого самоврядування. Останнім часом у національній системі освіти з'явилося багато приватних вищих навчальних закладів. Вони стали альтернативою державним вищим навчальним закладам і таким чином забезпечують можливості вибору та демократії у вищій освіті.

Державна система акредитації стала важливим інструментом забезпечення якості освіти. Державна акредитаційна комісія після підтвердження Експертною радою видає ліцензії вищим навчальним закладам. Відповідно до Закону 2002 року "Про вищу освіту" ВНЗ можуть отримати I - IV рівень акредитації. Дане допроєктне дослідження стосується ВНЗ немовного спрямування III-IV рівнів акредитації..

Законами про освіту було також визначено рівні вищої освіти та введено ступені вищої освіти. Це було зроблено у відповідності зі спільною Конвенцією ЮНЕСКО та Ради Європи "Про визнання кваліфікаційних рівнів у вищій освіті в європейському регіоні", яку підписала Україна. Ці рівні визначають базову вищу освіту та повну вищу освіту і відповідають ступеням бакалавра та спеціаліста/магістра. Введення міжнародно визнаних ступенів освіти означає забезпечення соціального захисту українських спеціалістів та збільшення їхньої мобільності на ринку праці (див. опис характеристик рівнів та ступенів вищої освіти у "Законі про освіту" 1996 року).

Цінну та вочевидь нелегку роль у реформі національної освіти відіграє автономія ВНЗ, яка надається їм відповідно до рівня акредитації і передбачає, зокрема, певну гнучкість навчальних закладів у їхній освітній діяльності. Це надає їм можливість пристосовуватися до сучасних вимог суспільства і залишитися конкурентноздатними на ринку освітніх послуг.

Під впливом Концепції навчання впродовж усього життя людини в національну систему професійної перепідготовки та навчання й підвищення кваліфікації без відриву від виробництва введено соціально важливі зміни. ВНЗ, спеціальні факультети та регіональні центри перепідготовки кадрів в рамках системи вищої освіти мають надавати такі послуги як післядипломну освіту та професійно-технічну підготовку, створюючи таким чином можливості для підвищення рівня професійної кваліфікації і перепідготовки дорослого населення для роботи в нових умовах. Таке поліпшення має знизити соціальну напругу та забезпечити більші можливості для працевлаштування, а також для індивідуального самовдосконалення. Гнучкі курси навчання, робочі програми та спеціально розроблені матеріали сприятимуть безперервному навчанню. Цікаво зазначити, що у цій системі в Україні щорічно готується близько 30 тис. спеціалістів з 58 спеціальностей.²

Одним із заходів, що передбачає національна реформа з метою забезпечення права громадян на отримання вищої освіти, є децентралізація освіти. Міністерство освіти і науки заохочує центральні регіональні ВНЗ розширювати число своїх філій та навчальних центрів у віддалених регіонах України. Це дозволить багатьом студентам отримувати освіту ближче до місць мешкання, а також сприятиме удосконаленню освітньої діяльності регіональних закладів освіти. 49 навчальних центрів такого типу вже діють в Україні, і їх кількість зростатиме.

Заходи щодо реформування системи вищої освіти, які були започатковані Урядом і Міністерством освіти і науки України, спрямовані на реалізацію сучасних потреб нації. Цей

² <http://www.mon.gov.ua/education/higher>

процес не лише сприятиме досягненню національної ідентичності, але й поліпшенню соціального іміджу України на національному та міжнародному рівнях. Національна освіта стане конкурентноздатною в міжнародному плані, що таким чином сприятиме підвищенню мобільності українських фахівців на міжнародному ринку праці.

2.2 Управління вищою освітою

Успішна реалізація реформи національної системи вищої освіти можлива лише за умов ефективного управління. Необхідність модернізувати та поновити схему управління національною вищою освітою постала одночасно на рівні керівництва міністерства та університетів. Таким чином було запроваджено більш відкриту і демократичну модель, що поєднує державний контроль і громадське управління в галузі.

Нова модель наголошує на принципах децентралізації і автономії вищих навчальних закладів та сприяє їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Змінюється ступень відповідальності, структура і функціональна діяльність місцевих органів управління освітою: на зміну контролю з боку центральних органів, їхнє безпосереднє втручання в процес освіти приходить більш гнучка і ефективна система прийняття рішень за допомогою наукового передбачення і експертної оцінки.

Нововведення стосуються також і вищого рівня управління освітою, що здійснюється Кабінетом Міністрів через органи виконавчої влади (Закон про вищу освіту, Стаття 17). Міністерство освіти і науки України є центральним державним виконавчим органом, яке виконує наступні функції:

- бере участь у визначенні державної політики у сфері освіти й науки;
- розробляє й перевіряє національні стандарти освіти;
- регулює число фахівців, що мають бути підготовлені кожним окремим ВНЗ;
- визначає вимоги при вступі до ВНЗ;
- забезпечує підготовку й публікацію навчальних матеріалів;
- організує сертифікацію педагогічних та науково-педагогічних кадрів;
- акредитує ВНЗ та видає їм ліцензії й сертифікати.

Хоча Міністерство освіти і науки на сьогодні залишається головним органом управління, що приймає рішення в сфері освіти, однак останнім часом спостерігається тенденція передачі окремих функцій Міністерства органам місцевого і громадського самоврядування. Спостережні Ради, до складу яких входять представники місцевих і державних органів влади та досвідчені фахівці у відповідних професійних галузях, є зразком такої співпраці. Спостережні Ради вже організовано в декількох вищих навчальних закладах з метою надання підтримки і професійних консультацій з питань підвищення якості освіти і освітнянських послуг. Ще одним прикладом є самоврядування, що надається ВНЗ і забезпечує їм право визначати зміст освіти та цифри щодо набору студентів. Збільшення числа реальних учасників в освітнянському процесі, які в змозі приймати та втілювати в життя нові стратегічні рішення, є *головною метою* нової моделі управління вищою освітою.

Модернізацію управління освіти слід розглядати як складову більш широкомасштабної реструктуризації освітнянської політики у відповідь на соціальні, політичні та економічні зміни, що набрали обертів за останнє десятиріччя.

2.3 Стандартизація вищої освіти

Намір України приєднатися до європейського освітнянського співтовариства вимагає включення європейського виміру у сферу вищої освіти. Міністерство освіти і науки України, враховуючи рекомендації Ради Європи та у співпраці з Європейським центром вищої освіти та Міжнародною Асоціацією університетів, розпочали роботу щодо вироблення єдиних стандартів у сфері освіти для забезпечення визнання національної системи вищої освіти у європейському освітнянському просторі.

Законом України про вищу освіту визначено національну систему стандартів:

- національний стандарт
- фаховий стандарт
- інституційний стандарт

Ця система існує для того, щоб забезпечити рамки для оцінки якості фахової підготовки у ВНЗ.

Національний стандарт містить:

- перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- перелік спеціальностей за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями;
- вимоги до фахової підготовки;
- фахові вимоги до освітньо – кваліфікаційних рівнів вищої освіти.

Усі складові Національного стандарту розробляються Міністерством освіти і науки України і, зокрема, Інститутом змісту та методів освіти України. Національні стандарти вищої освіти схвалюються Кабінетом Міністрів України.

Фаховий стандарт вищої освіти містить наступні компоненти:

- освітньо-кваліфікаційну характеристику (ОКХ)
- освітньо-професійну програму (ОПП)
- засоби оцінки/забезпечення якості вищої освіти

ОКХ відображає освітні та фахові цілі при підготовці бакалаврів, спеціалістів/магістрів та визначає професійний статус випускників ВНЗ. ОКХ посилається як на професіоналізм, так і на громадянство університетських випускників.

Освітньо-кваліфікаційні характеристики, які проаналізувала робоча група, містять різні кваліфікаційні вимоги щодо рівня володіння англійською як мовою спеціального вжитку. Жодна ОКХ не визначає вимог щодо опанування мовою у відповідності до системи рівнів, рекомендованих Спільними європейськими рамками стосовно мов: вивчення, навчання оцінювання.³

ОПП визначає тривалість курсу навчання, встановлює зміст підготовки відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів. Кваліфікаційний контроль конкретизує стандартизоване якісне та кількісне оцінювання знань, навичок та компетенції.

Професійний стандарт вищої освіти є обов'язковим для виконання у 60% загального змісту та обсягу професійної підготовки, решта 40% коливається в залежності від окремих закладів і навіть окремих студентів.

Вищі навчальні заклади несуть відповідальність за розробку стандартів у відповідності з освітньо-професійними програмами підготовки і затверджуються керівником вищого навчального закладу. Сюди входять:

- сфери спеціалізації у професійній підготовці;
- змінні частини освітньо-кваліфікаційного стандарту, освітньо-професійної програми та діагностичні засоби;
- типові програми;
- робочі програми.

Рішення розробити національну систему стандартів продемонструвало твердий намір Міністерства освіти і науки підвищити якість національної освіти у відповідності із міжнародними вимірами.

2.4 Підготовка викладачів англійської мови на Україні

Дослідженням встановлено, що у вищих навчальних закладах України не готують викладачів англійської мови спеціального вжитку.

³ Див. Додаток В

2.4.1 Вищі навчальні заклади, які готують викладачів англійської мови

Підготовку викладачів англійської мови в Україні проводять понад 60 ВНЗ державної і недержавної форми власності III і IV рівнів акредитації. Випускники отримують дипломи викладачів англійської мови, перекладачів і філологів. Слід зазначити, що методика викладання англійської мови спеціального вжитку у ВНЗ не передбачена програмою підготовки викладачів англійської мови. Таким чином, викладання курсів англійської мови у ВНЗ немовного спрямування здійснюють викладачі англійської мови загального вжитку. Міжнародні організації TESOL і IATEFL організують конференції, симпозиуми і семінари, чим надають можливості викладачам англійської мови спеціального вжитку для їх професійного розвитку. Курси ділової англійської мови пропонують різноманітні сертифікати і дипломи з ділової англійської мови.

2.4.2 Державні стандарти з підготовки викладачів англійської мови

Проведене дослідження виявило, що державні стандарти з підготовки викладачів англійської мови знаходяться у стані розроблення. Міністерство освіти і науки України наглядає за процесом викладання іноземних мов. На даний час не існує єдиного затвердженого державного стандарту викладання англійської мови. Міністерство освіти і науки України займається розробкою такого стандарту.

Було б логічним, якби новий стандарт викладання англійської мови конкретизував/визначив/описав усі сфери підготовки викладачів англійської мови і чітко встановив вимоги щодо кваліфікації випускників ВНЗ. Однак, групі допроектного дослідження не вдалося знайти в системі вищої освіти доказів існування окремого напрямку підготовки викладачів англійської мови спеціального вжитку.

2.5 Діючі навчальні програми з англійської мови у ВНЗ України

Членам групи допроектного дослідження не вдалося знайти затвердженої державної програми навчання англійської мови спеціального вжитку. Тому вони дійшли такого висновку:

- окремі викладачі англійської мови спеціального вжитку використовують типові програми навчання англійської мови, розроблені для немовних навчальних закладів ще у радянські часи, дещо вдосконалюючи їх. І хоча ці програми були розроблені для викладання англійської мови загального вжитку для немовних закладів, за змістом вони, однак, розраховані на англійську мову загального вжитку;
- деякі викладачі англійської мови спеціального вжитку залучені до розробки своїх власних робочих програм, які відповідають потребам студентів;
- окремі викладачі зовсім не користуються програмами, а лише покладаються на ті матеріали, що є в наявності на кафедрах англійської мови.

Групою допроектного дослідження були проаналізовані 28 робочих програм ВНЗ у різних професійних галузях, але жодну з них не можна вважати потенційною уніфікованою національною програмою навчання англійської мови спеціального вжитку (див. Додаток С).

2.6 Мова навчання

Згідно з Законом про вищу освіту 2002 року, мовою навчання у ВНЗ є українська, а англійська мова має статус іноземної мови.

За останні роки попит на англійську мову надзвичайно зріс завдяки її світовій ролі. Тому англійську мову необхідно знати для академічних обмінів, бізнесу, науки і техніки, а також для міжнародного спілкування та соціальної взаємодії. Знання англійської мови є необхідною складовою вмінь та навичок для того, щоб стати компетентним професіоналом у багатьох різних сферах.

Ріст значення англійської мови як мови світової комунікації й науки сприяє використанню ВНЗ України англійської мови як мови навчання. Є дедалі більше свідчень того, що деякі

ВНЗ послуговуються нею для викладання таких предметів, як Міжнародна Інформатика, Міжнародне право і економіка, Міжнародні відносини, тощо. Викладачами є або українці, які тісно співпрацюють з викладачами англійської мови спеціального вжитку, або запрошені науковці з інших країн.

Деякі університети України мають партнерські зв'язки з Європейськими університетами. Вони спільно розробляють нові курси і видають випускникам спільні дипломи. Є декілька прикладів спільних проєктів університетів – партнерів, які мають на меті здобуття студентами України подвійних освітніх ступенів. Університети, які беруть участь у допроєктному дослідженні, повідомили про випадки використання англійської мови як мови викладання окремих дисциплін. В усіх випадках викладачі відзначають зростання мотивації студентів до вивчення англійської мови, що допомагає їм вдосконалювати їх професійні вміння (див. Додаток D).

2.7 Висновки

- Уряд України і Міністерство освіти і науки України забезпечили відповідну юридичну основу для сприяння змін у національній вищій школі і керівництві освітою.
- Європейські виміри увійшли у контекст національної вищої освіти:
  - запроваджено ступені вищої освіти: бакалавр і спеціаліст/ магістр;
  - стандарти національної системи вищої освіти знаходяться у стадії розроблення.
- Національна політика мовної освіти зазнала значних позитивних змін, але навчання англійської мови спеціального вжитку приділяється незначна увага:
  - відсутня офіційна підготовка викладачів англійської мови спеціального вжитку у ВНЗ, а також немає окремих інститутів підвищення професійної кваліфікації таких викладачів;
  - не існує єдиної узгодженої національної програми викладання англійської мови спеціального вжитку.

Важливо щоб професійні вимоги щодо викладання англійської мови спеціального вжитку були включені до освітніх кваліфікаційних стандартів викладачів англійської мови. Методика викладання англійської мови спеціального вжитку має стати обов'язковою або за вибором на рівні спеціаліста/ магістра у підготовці викладача англійської мови.

- Уніфікована національна програма англійської мови спеціального вжитку, яка візьме до уваги національні і міжнародні освітні пріоритети, має бути розроблена для України якомога швидше.
- Рівні володіння англійською мовою спеціального вжитку для випускників ВНЗ немовного спрямування мають бути визначені відповідно до рівнів володіння мовою, які рекомендовані в "Загальних європейських рекомендаціях з мовної освіти."